

EL MAPA DE LA BARCELONA OCULTA

Una planificació necessària

» VE DE LA PÀGINA ANTERIOR

es rebutja (clavegueram, dipòsits pluvials i de recepció d'escombraries), el pas dels túnels de transport, la millora dels serveis viaris, l'alliberament de l'espai públic saturat, una llibertat total per al disseny i un preu del sòl més baix. S'hi suma el fet que la metròpoli contemporània vol preservar el seu patrimoni, cosa que encara fa més necessari construir sota la ciutat, de manera oculta, en certs llocs per mantenir el paisatge urbà. Ara bé, aquest increment d'ocupació també presenta dificultats. El sòl ha de mantenir zones buides per respirar. Altrament, hi pot haver problemes mediambientals com, per exemple, l'acceleració del cicle de l'aigua que propicia fenòmens com la gota freda.

En aquest sentit, cal assenyalar que Barcelona s'assenta sobre un gran aquífer que era

DIFERÈNCIES FORMALS

Les formes del subsòl no tenen gaires a veure amb les de la superfície

PRIMERA ORDENACIÓ

El Fòrum és el primer exemple de planificació subterrània

d'una gran riquesa. Roma ens va llegar un sistema de canalització de l'aigua, però va anar sent contaminat a l'edat mitjana. Fins al segle XIV els pous eren l'única via per proveir-se d'aigua potable i després, amb la revolució industrial, aquesta reserva encara es va espatllar més. Quan les fàbriques van anar abandonant els límits de la ciutat, aquest aquífer que estava corromput es va anar reposant, però amb aportacions d'aigua salina.

Precisament l'existència d'aquest gran aquífer causa difi-

cultats a l'hora d'excavar, perquè de vegades cal anar bombant l'aigua. Això fa que Rosina Vinyes es preguntés si cal anar sempre cap avall o si, en determinades zones, és més pràctic conformar-se i quedar-se a una profunditat menor.

Què trobem si dirigim la mirada al que hi ha sota l'asfalt? Doncs veuríem grans xarxes de comunicacions (trens, metro...), serveis (clavegueram, llum, gas...), equipaments públics (dipòsits pluvials, aparcaments, depuradora d'aigües...), serveis

per als ciutadans (museus, centres comercials, sales de reunions) i privats (magatzems, soterranis).

Destaca especialment el gran desordre formal que hi ha, ja que pràcticament no hi ha dues figures iguals. La majoria són

d'extensió petita, i els més petits són els magatzems del mercat de la Boqueria, però també n'hi ha d'altres d'extensió important, com la depuradora sota el Fòrum. La superfície va de cinc a 30.000 metres cúbics.

El més comú és que s'endinsin

Els dipòsits pluvials delimiten la ciutat, com aquest del rei Martí, espectacular, de Sarrià-Sant Gervasi construït a l'edat mitjana

L'Hospitalet recupera la memòria dels seus refugis antiaeris

S. TARÍN Barcelona

Les guerres són una llarga cicatriu en la memòria dels homes i en la terra que els veu néixer i morir. Una ferida que perdura, de vegades amagada en caixes, en lligalls o en els records dels qui la van patir.

L'Arxiu Municipal de l'Hospitalet acaba de recuperar la informació sobre 24 refugis antiaeris de la contesa civil a la ciutat, bona part dels quals eren completament desconeguts fins

ara, i que tornen així de l'oblit.

Els bombardejos durant la guerra civil són una presència perenne a Barcelona, on la seva intensitat va deixar empremta. Però a l'Hospitalet de Llobregat eren un record difús, tal com ja es recull en el treball dut a terme el 2008 per Ariadna Ribas Merino i Josep Ribas Vinyals, *Bombardeigs i refugis a l'Hospitalet*. S'hi descriu que hi ha poca documentació sobre això i poques persones que encara viuen i puguin aportar el seu testimoni.

El text relata que el primer atac aeri de gran magnitud va passar el 25 de juliol del 1937, i va afectar els barris de Collblanc i la Torrassa, amb un balanç de 18 morts. La ciutat també era un objectiu perquè s'hi ubicaven, per exemple, fàbriques i dipòsits de municions.

Val a dir que, fruit de la reiteració dels avions italians, els habitants van buscar lloc per albergar-se, i aquest treball recupera la ubicació de 23 refugis antiaeris. N'hi ha de tota mena, des de

soterranis adequats pels mateixos veïns fins als construïts pels poders públics.

Però no n'hi havia gaires més dades, perquè la majoria estaven sense estudiar. Ara a l'Arxiu Municipal de l'Hospitalet hi ha aparegut un nou rastre. Són 24 expedients de construcció de refugis per part de la Junta Local de Defensa Passiva. No se sap si tots es van arribar a construir, i molts eren desconeguts fins ara, de tal manera que la majoria no estan ni tan sols esmentats en els treballs sobre aquesta matèria que s'han publicat fins ara.

Tot i això, no és una documentació exhaustiva. En realitat només són les cobertes dels expedients de construcció, trobats per casualitat. Aquestes tapes es van

reciclar, es van caggirar i es van fer servir per guardar altres lligalls d'obres. Què va passar amb el contingut de les carpetes? Ningú no ho sap, encara, però no seria estrany que es llencessin.

La veritat és que a l'inici de la guerra es va descartar la construcció de refugis antiaeris a l'Hospitalet, però en vista de la recrudescència dels atacs aers, el 1938 es va adoptar aquesta mesura, tal com constata la troballa. Fins avui només se n'han conservat dos, i la posterior investigació permetrà saber si algun dels ara descoberts continua existint sota el subsòl.

A més, a l'Arxiu Municipal ha aparegut un altre document singular. Es tracta del plànol elaborat el 1940 per la Junta Local de

EL FUTUR

Les persones cada vegada passaran més temps sota terra

AMALGAMA DE FIGURES

La plaça Catalunya és una barreja de volums sense ordre

JORDI PLAY

un o dos pisos sota rasant, encara que hi ha excepcions, com l'edifici que del número 88-94 de les Rambles, que té onze plantes al subsòl.

Els límits de la ciutat estan marcats per les franges discontinües de les rondes, mentre que l'interior està fragmentat per les línies de metro i tren, i el mapa queda completament esquitxat pels equipaments i solars privats ja descrits.

La tesi doctoral demostra inequívocament la multiplicitat de models a les entranyes de la ciutat. Però on això és més palmari és a la plaça Catalunya. Mentre que a dalt hi ha un espai clar i inamovible des de fa anys, a sota hi ha amb una "diversitat morfològica excepcional, que fa que es converteixi en un espectacle únic de formes, promiscuïtat compositiva, desordre i sacrifici d'espais". Els passadissos, estacions, pàrquings i zones comercials fan que convisquin formes complexes, paral·lelepípedes, passadissos i rampes acumulats sense pràcticament planificació. "A la plaça Catalunya es perd optimització i hi ha moltes superposicions", declara Rosina Vinyes. A l'altra banda de l'escala hi ha el Fòrum, on per primera vegada en la història de la ciutat "s'ha tingut en compte el subsòl d'una manera global i amb un projecte unitari". Hi trobem grans volums i un ús humà intensiu, amb la depuradora d'aigües, els salons de congressos i les rondes; amb equipaments interconnectats que es beneficien els uns dels altres.

"L'ús del subsòl a les grans ciutats és determinant per al seu funcionament", ha escrit Rosina a la tesi. Però una ocupació creixent fa imprescindible "coordinar anticipadament l'ús". Sota els carrers i edificis tenim la nostra història: cases, clavegueram, serveis de llum i gas, el transport col·lectiu, sanejament higiènic, 1.400 refugis antiaeris de l'època de la Guerra Civil, restes de fortificacions... Però quin és el futur? Rosina Vinyes diu: "Cada vegada hi haurà més activitat humana sota terra. L'home passa molt temps al subsòl. Va amb metro, menja en restaurants soterranis i va a centres comercials sota les voreres. Estarà molt més ocupat". Per això caldrà planificar el seu desenvolupament. Almenys ara hi ha una eina: el mapa de la ciutat sota l'asfalt.●

LA TROBALLA

L'Arxiu Municipal recupera els expedients de 24 refugis de la ciutat

EL MAPA DE SITUACIÓ

Un plànol del 1940 detalla la ubicació de les instal·lacions dins de la ciutat

Defensa Pasiva, un organisme ja franquista que pel que sembla va heretar les competències de l'ens republicà. En aquest mapa es detalla la ubicació de tots els refugis antiaeris de la ciutat. N'hi ha de tres classificacions, els construïts pels rojos, els nous i els que estan en projecte. Molts coincideixen amb els expedients apareguts el 1938, la qual cosa demostraria que van existir. El perquè d'aquesta preocupació és clara: la possibilitat que la Segona Guerra Mundial i els seus terribles bombardejos sobre les ciutats afectés també Espanya, per la qual cosa es decideix mantenir, i fins i tot ampliar, la xarxa de refugis ja existents. I és que la memòria i les seves cicatrius perviuen en els vells papers.●

DAVID AIROB

Al costat de l'estació hi havia un cinema que oferia reestrenes i que després es va convertir en sala X

L'avinguda de la Llum va acollir sota terra les primeres galeries comercials de la ciutat

El carrer dels 216 neons

SANTIAGO TARÍN
Barcelona

A la ciutat mediterrània hi va haver un carrer que no estava il·luminat pel sol, sinó per 216 neons de 40 watts. Havia de ser el preàmbul de la Ciutat Subterrània. Era l'avinguda de la Llum, el carrer sota el carrer que va néixer el 1940 i es va esllangir lentament fins que va desaparèixer al cap de 50 anys, el 1990, per donar pas a un centre comercial. Es tracta d'una de les històries més curioses del subsòl de Barcelona.

Rosina Vinyes es refereix a l'avinguda de la Llum com una de les singularitats que hi ha hagut sota l'asfalt de Barcelona. És realment una de les rareses de la ciutat oculta. A finals de la dècada dels anys vint del segle passat es va acabar la construcció de l'estació dels Ferrocarrils Catalans de plaça Catalunya, i va quedar en desús una galeria auxiliar de servei que no va tenir cap utilitat fins després de la Guerra Civil.

Però quan es va acabar la concesa un barcelonès va adonar de les possibilitats d'aquest espai. Va ser Jaume Sabaté Quixal, un home ben connectat amb el règim que també va ser el precursor d'altres iniciatives originals, com la Confraria de l'Arròs, i que després també va ser cònsol de Tailàndia a la ciutat. Va aconseguir que les autoritats li donessin el permís per dur a terme la seva visió, i després de sis mesos d'obres i una inversió de 30 milions de pessetes va aconseguir transformar l'antiga galeria de servei en un carrer subterrani.

A més a més, l'avinguda de la Llum va ser la primera galeria comercial de Barcelona, un nou concepte de negoci que havia ar-

ribat a la ciutat. I subterrània. El 30 d'octubre del 1940, en els primers temps de la postguerra, va tenir lloc la inauguració de la via, que va rebre aquest nom en uns moments en què els ciutadans vivien nombroses restriccions del subministrament elèctric.

Va tenir èxit els primers temps, fins al punt que un decret

L'avinguda va morir al cap de 50 anys, i part del seu espai va servir per construir El Triangle

de l'alcaldia del 23 d'abril del 1949 la va declarar lloc d'atracció de forasters i de turisme. El nou carrer subterrani feia 175 metres de llarg per deu d'ample, i estava flanquejat per dues files de columnes de marbre. Va arribar a allotjar 68 comerços tan dispers

com la Granja Royal Avenida, la rellotgeria Duward, Kodak, l'armeria Beristain, cafès i bars. Fins i tot s'hi va fer un cinema.

A l'avinguda s'hi accedia per tres llocs: per Balmes/Pelai, per Bergara i per plaça Catalunya. Sota terra prosperava, mentre que a la superfície un solar rebia l'apel·latiu del triangle de la vergonya pel fracàs de totes les iniciatives que s'hi havien empreses. Però els anys van invertir aquesta tendència i els comerços originals van ser substituïts per d'altres de menys categoria. El cinema va passar d'oferir pel·lícules de reestrena a convertir-se en sala X: de westerns a títols com *Pillada a traïció*, *polvos de ocasió*. Deslluït i pàlid, el carrer va perdre empenya, i a finals dels vuitanta amb prou feines hi quedaven negocis. El 1990 va morir i va quedar darrere una tàpia. Per sobre creixia El Triangle, que va aprofitar part del seu espai. Els 216 neons havien deixat d'il·luminar l'avinguda de la Llum.●

Al final va ser un somni

■ L'avinguda de la Llum havia de ser el catalitzador d'un altre projecte faraònic: la Ciutat Subterrània de la Llum. Pretenia ordenar i donar coherència a l'espai que discorria entre les places de Catalunya, Universitat i Urquinaona, que eren nusos de transport importants, i crear un àmbit per als vianants sota la ciutat, fora de perill del trànsit rodat, connectant les estacions de manera que, a més a més, es concentrassin els serveis públics (per exemple Correus) amb zones comer-

cial. Però també estava previst ubicar-hi instal·lacions sorprenents, com una sala permanent per a exposicions de novetats industrials i comercials del món (sota el centre de plaça Catalunya) i un palau d'esports amb piscina per a competicions internacionals (al costat del carrer Fontanella). Una maqueta va estar exposada a l'avinguda, i hi va haver un temps en què semblava imminent la posada en marxa del projecte, però al final la Ciutat Subterrània de la Llum va quedar en un somni.